

Stodola, Jiří

Informace jako univokální, ekvivokální a analogický pojem

In: Stodola, Jiří. *Filosofie informace - metateoretická analýza pojmu informace a hlavních paradigmat informační vědy*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2015, pp. 87-101

ISBN 978-80-210-8011-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134810>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 INFORMACE JAKO UNIVOKÁLNÍ, EKVIVOKÁLNÍ A ANALOGICKÝ POJEM

V této kapitole se zabýváme otázkou, zda je pojem informace univokální, ekvivokální či analogický pojem. Kapitola obsahuje analýzu vztahu mezi termínem a pojmem, uvedení do základních otázek problematiky univokálního, ekvivokálního a analogického vypovídání pojmů a zkoumání charakteru pojmu informace v souvislosti s pojmem jsoucná. Obecnou metodou je pojmová analýza.

3.1 Úvod

Je vnitřní struktura atomu vody totéž co můj poznatek, že venku prší? Jestliže ano, znamená to, že voda nějak poznává? Jestliže ne, máme v obou případech právo hovořit o informaci? Existuje důvod, proč zachovat u obojího termín „informace“, i když uznáme, že nejde o skutečnosti stejného řádu?

I těmito otázkami by se dalo charakterizovat trilema,⁸ jehož řešení Rafael Capurro (Capurro, Fleissner a Hofkirchner, 1999) považuje za stěžejní úkol⁹ filosofie informace. Nutno podotknout, že o trilema se jedná pouze v případě, hovoříme-li o termínu, jménu, slovu „informace“. Zde se můžeme ptát, jestli je tento termín **univokální**, **ekvivokální** či **analogický**. Jako pojem může být informace jen pojem univokálním či analogickým, neboť ekvivokální pojem nemůže existovat. V tomto případě jde vlastně o dilema.

To uvidíme, ozřejmíme-li si rozdíl mezi **termínem** a **pojmem** a vymezíme si, co znamená univokace, ekvivokace a analogie v oblasti termínů a pojmů. Poté se

---

8 „Informace může znamenat to stejné na všech úrovních (univocita) nebo něco podobného (analogie) nebo něco rozdílného (ekvivocita).“ (Capurro, Fleissner a Hofkirchner, 1999, s. 9)

9 O řešení s ohledem na roli subjektu jako interpreta znaků se u nás pokusila D. Slouková (2003).

budeme moci zamyslet nad tím, zda je informace pojmem univokálním či analogickým (nebo jen ekvivokálním termínem).

3.2 Termín a pojem

Vysvětlení vztahu mezi termínem a pojmem začneme tradičním příkladem užití slova „český prezident“ („člověk“) v různých větách:

Český prezident je manžel Ivany Zemanové. (Tento člověk to udělal.)

Český prezident je volen přímo. (Člověk je živočich.)

Český prezident se skládá z pěti slabik. (Člověk je dvouslabičný.)

Když se pozorně zamyslíme nad těmito větami, zjistíme, že každá z nich je pravdivá, avšak pouze za předpokladu, že v každé termín „český prezident“ odkazuje k něčemu jinému.

První věta je pravdivá pouze tehdy, je-li českým prezidentem konkrétní osoba – Miloš Zeman. Zde se tedy „český prezident“ vztahuje ke konkrétní existující osobě, k reálné věci (*res*); scholastikové tento vztah označování nazývali reálnou supozicí (*suppositio realis*), Pavel Tichý (1996) tento způsob výpovědi nazývá *de re*. Podobné je to s termínem „člověk“. Když vyslovím slovo „člověk“ a ukážu na konkrétní osobu, míním právě tohoto konkrétního jednotlivce.

Naopak u druhé věty je lhostejné, jestli bude prezidentem zvolen Miloš Zeman či Karel Schwarzenberg; konkrétní osoba, která je do úřadu zvolena, samotnému úřadu nic nebere ani nepřidává. Zde se termín „český prezident“ vztahuje nikoliv k reálně existující osobě, ale k samotné podstatě toho, co je tímto termínem vyjádřeno. To ovšem nemá žádnou reálnou existenci, úřad českého prezidenta je soubor různých právních a jiných skutečností, které jako celek existují jen v myšlení jako pojem (*conceptus*). Zde tedy termín „český prezident“ odkazuje k pojmu českého prezidenta, v němž je abstrahováno od konkrétních osob, které tento úřad vykonávají. V tomto případě se podle scholastiků jedná o supozici prostou (*suppositio simplex*), podle Pavla Tichého (1996) o výpověď *de dicto*. Podobné je to s druhým příkladem. Zde máme na mysli něco obecného, co je společné všem jednotlivým lidem, a to jako obecné existuje jen v myšlení.¹⁰

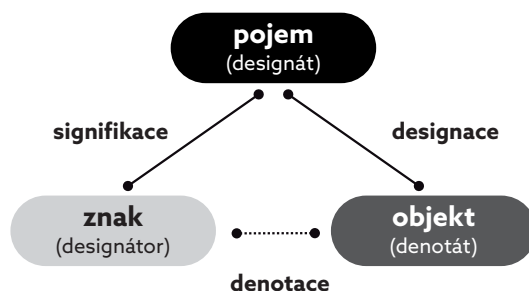
Nakonec v třetí větě slovo „český prezident“ se nevztahuje ani k Miloši Zemanovi, ani k pojmu českého prezidenta, ale samo k sobě. Zde termín odkazuje nikoliv mimo sebe, jak to obvykle bývá, ale prezentuje sebe sama. V tomto případě scholastici hovořili o supozici materiální (*suppositio materialis*).

¹⁰ Chápat odlišnost reálné a prosté supozice a dodržovat určitý typ supozice, když srovnáváme pojmy, je třeba, pokud se nechceme dopouštět logických chyb a sofistmat jako třeba následujícího sylogismu. Karel Schwarzenberg se chtěl stát českým prezidentem (*suppositio simplex*). Avšak český prezident (*suppositio realis*) je Miloš Zeman. Tedy Karel Schwarzenberg se chtěl stát Milošem Zemanem.

Vidíme, že nějaký termín se v různých kontextech může primárně vztahovat ke třem různým skutečnostem – k *reálné věci* (osobě), k *pojmu* a nakonec *k sobě samotnému*. To je však dáno tím, že všechny tyto složky jsou v procesu označování nějak přítomny. Když sv. Augustin definuje znak, tvrdí:

Znak je totiž věc, která působí, že člověku vytane na mysl kromě představy, kterou vnuká smyslům, ještě něco jiného.“ (Augustin, 2004, s. 77)¹¹

Znak je tedy 1) věc, která vyvolá představu (pojem) sebe sama, tj. pojem slova „český prezident“, a zároveň 2) představu (pojem) něčeho jiného, tj. pojem českého prezidenta, co však nějakým způsobem reálně¹² existuje 3) – tj. Miloš Zeman. Tyto tři vztahy se obvykle zobrazují pomocí trojúhelníku reference.

Obrázek 8. Trojúhelník reference

Znak („český prezident“) bezprostředně vyjadřuje (*signifikace*) pojem (český prezident) a jeho prostřednictvím označuje (*designace*) objekt (Miloš Zeman). Tak označuje znak pojem i objekt jedním označením. Primárně se však znak vztahuje k objektu (*denotace*), protože samotný pojem ve své podstatě rovněž plní zastupující funkci – je formálním znakem objektu. Vzniká na základě poznání skutečnosti a je intencionálním obrazem předmětu; jde tedy rovněž o znak zvláštního druhu, o tzv. *formální znak*, který vzniká tak, že objekt kauzálně působí na poznávací strukturu, a na základě toho vzniká obraz předmětu.

Formální znak (*signum formalis*) představuje znak, díky němuž je předmět poznáván bezprostředně, aniž by si člověk uvědomoval vztah označovaného a znaku.

¹¹ „Signum est enim res, praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire...“ (Augustin, 2010)

¹² Reálná existence může být aktuální nebo potenciální. Aktuálně se termín „český prezident“ vztahuje k Miloši Zemanovi. Pojem „český král“ se aktuálně nevztahuje k nikomu, vztahuje se však k osobě potenciálního českého krále.

Naopak to, co zde nazýváme znakem (designátorem), je přísně vzato znakem instrumentálním (*signum instrumentalis*), což je druh znaku, který zprostředkovává nepřítomný předmět tak, že vztah označování musí být jednoznačně rozpoznán (jinak by znak neplnil svou funkci).

Formální neboli subjektivní pojem (designát) je akt, který pro myšlení zpřítomňuje určitou část skutečnosti – nějaký objekt.

U objektu rozlišujeme jeho formální a materiální stránku. *Formální objekt* pojmu je to, co je na předmětu vystiženo formálním pojmem (designátem), *materiální pojem* představuje předmět se vším, co mu náleží.

Objektem designace je ve vlastním smyslu tzv. *objektivní pojem*, což je formální předmět pojmu (designátu) v inteligibilní podobě, tj. ve způsobu „upraveném“ pro myšlení (věcně se formální předmět a objektivní pojem neliší). *Obsahem pojmu* je pak to, co má objektivní pojem společné s předmětem (tj. vlastně formální předmět). Moderní sémantika obsah pojmu považuje za *intenzi znaku*.

Jako předmět denotace chápe moderní sémantika¹³ spíše *rozsah pojmu* neboli extenzi znaku, což je soubor všech materiálních předmětů, kterým se pojem může přidělit. Věcně se objektivní pojem a materiální předmět neliší. Materiální objekty mohou mít buď aktuální, nebo jen potenciální reálnou existenci.¹⁴

Ukažme si to na příkladu. Dejme tomu, že máme anglické slovo „red“, které signifikuje formální pojem *červený*. Pojem *červený* designuje všechny červené věci po stránce jejich červenosti (objektivní pojmy), slovo „red“ denotuje všechny červené věci (množina materiálních předmětů). Do rozsahu designace patří nejen všechny aktuálně jsoucí červené věci, ale i takové červené věci, které jsou jsoucí pouze potenciálně.

3.3 Co je univokace, ekvivokace a analogie?

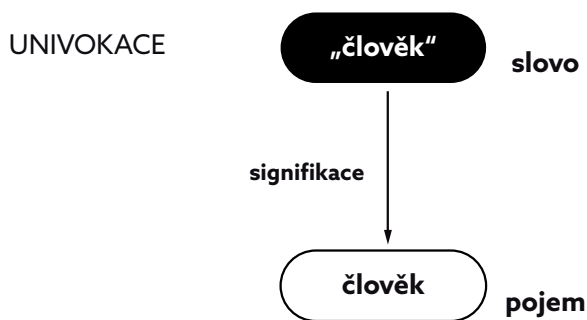
Problém způsobu vypovídání (univokální, analogické, ekvivokální) se primárně týká termínů (*nomina*), tedy znaků neboli designátorů. Jeho řešení spadá do oblasti zájmu logické sémantiky, lingvistiky, sémantiky selekčních jazyků a může být užitečné pro vědu z praktického hlediska pro vyjasňování terminologie.

K *univokálnímu* vypovídání dochází tehdy, když se jediný termín vztahuje k jedinému pojmu; popřípadě když se více termínů vztahuje k jedinému pojmu, což zná lingvistika jako tzv. synonymii.

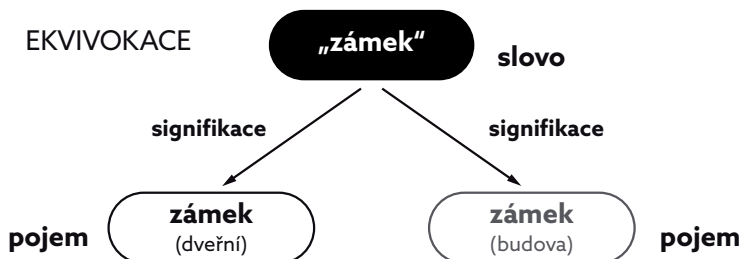
13 Ovšem ne každá. Kupříkladu transparentní intenzionální logika považuje za objekt denotace intenzi znaku.

14 Některá jsoucna mají pouze existenci intencionální, tj. existují jen v myšlení.

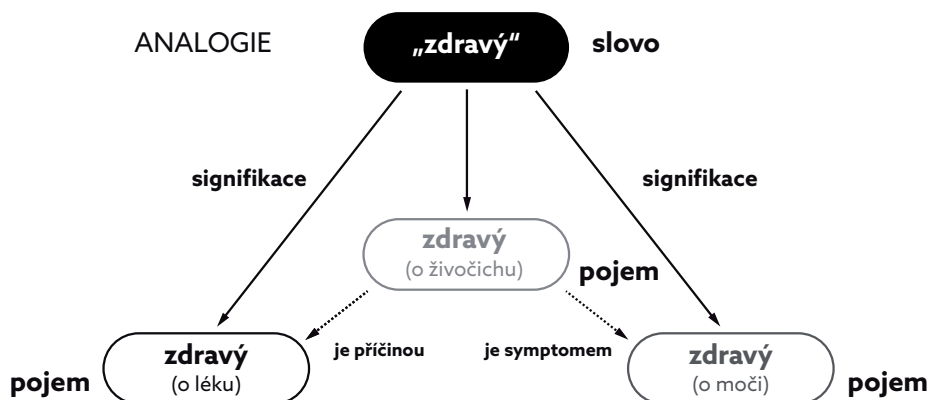
Obrázek 9. Univokální (jednoznačné) vztahení termínu

K *ekvivokálnímu* vypovídání (za jehož podtyp je možno chápat výpověď analogickou) dochází tehdy, když se jeden termín vztahuje k více pojmům, což nazývá lingvistika homonymií. Zámek (budova) – zámek (u dveří).

Obrázek 10. Ekvivokální (víceznačné) vztahení termínu

Analogie se dá chápat jako podtyp ekvivokace. Jeden termín se sice vztahuje k více pojmům, ale na základě nějaké podobnosti. Koruna stromu – koruna krále. Zdravý – o léku, o živočichu a o moči.

Obrázek 11. Analogie jako podtyp ekvivokace

Z hlediska samotných termínů může informační věda jako interdisciplinární obor zajímat, jestli různé disciplíny, ze kterých čerpá, míní termínem „informace“ to stejné (univocita), nebo každá něco trochu jiného, i když s podobnými vlastnostmi (analogie), nebo každá něco zcela jiného (ekvivocita). Řešení této problematiky je důležité, ale má-li být věda založena na poznání skutečnosti, nemůže opominout oblast samotných pojmů.

Termíny jsou totiž jako instrumentální znaky otázkou konvence a záleží na vědecké komunitě, který termín přidělí jakému pojmu. Naopak pojmy jsou formální znaky, které jsou kauzálně spojeny se samotnou poznávanou skutečností. Jsou to na rozdíl od termínů znaky přirozené, proto je není možné libovolně určovat na základě konvence, ale je třeba je chápat jako nutné produkty poznání. Problém pojmů tedy již není záležitostí vědecké terminologie, ale vědeckého bádání jako takového.

U samotných pojmů jde o to, jakým způsobem je v soudu přidělován *obsah pojmu* na místě predikátu *rozsahu pojmu* na místě subjektu. Když tvrdíme, že „Sokrates je člověk“, tak to znamená, že přidělujeme vše, co vystihujeme pojmem člověk objektům, které jsou v rozsahu pojmu Sokrates (v tomto případě jde o jediné individuum). To je *univokální* způsob vypovídání pojmů.

Pokud máme *ekvivokální termín*, pak to znamená, že se pod termínem skrývá více pojmů, které můžeme každý zvlášť univokálně vypovídat. Neexistuje tedy žádný ekvivokální pojem, ale jen ekvivokální termín, který označuje univokálně vypovídatelné pojmy.

Jak je to však s *analogií*? Je to skutečně poddruh ekvivokace? Významná škola aristotelské filosofie navazující na dílo sv. Tomáše Akvinského považuje analogický způsob vypovídání za střed mezi vypovídáním univokálním a ekvivokálním, které má oporu v samotné skutečnosti, což znamená, že je pomocí jednoho pojmu

možné vypovídat o věcech, které mají něco společné a zároveň se něčím liší, a to na základě vztahu, který mezi sebou mají. Jak bylo řečeno, při univokaci se *celý* obsah pojmu na místě predikátu vypovídá o všech členech rozsahu pojmu na místě subjektu; to znamená, že se s nimi intencionálně ztotožňuje. Ekvivokální pojem neexistuje (ekvivokální je jen termín, který sdružuje více pojmů, které se mohou univokálně vypovídat). Při analogické predikaci se přiděluje jednotlivým členům rozsahu pojmu na místě subjektu pouze *část* obsahu pojmu na místě predikátu. V pojmu se však aktuálně, ale implicitně a konfúzně vyskytují difference, které jsou vzájemně neslučitelné, ty jsou přidělovány zvlášť podle typu věci, o kterou se jedná.

V zásadě existují dva typy analogie, a to analogie *atributivní* neboli proporční a analogie *proporcionální*. Oba tyto typy analogie popisuje sv. Tomáš Akvinský ve svém spisu *O pravdě* (*De ver.* 2, 11):

Existuje určitá shoda mezi věcmi, které jsou vzájemně vztaženy (je mezi nimi poměr), protože mají navzájem vymezenou vzdálenost nebo jiný vztah, jako množství dvou má vztah k jednotce, protože je jejím dvojnásobkem. Někdy zase pozorujeme shodu nikoli dvou věcí navzájem, mezi nimiž je vztah, nýbrž spíše dvou vztahů (poměrů) navzájem, jako se počet šesti shoduje s počtem čtyř proto, že šest je dvojnásobkem tří tak, jako čtyři dvou.

První shoda je proporční, druhá proporcionální. V prvním typu shody shledáváme, že něco vypovídá analogicky o dvou věcech, z nichž jedna má vztah k druhé. Takto se „jsoucnost“ vypovídá o substanci a o akcidentu na základě vztahu, který má akcident k substanci, a „zdravé“ se vypovídá o moči a o živočichu na základě toho, že moč má nějaký vztah ke zdraví živočicha.

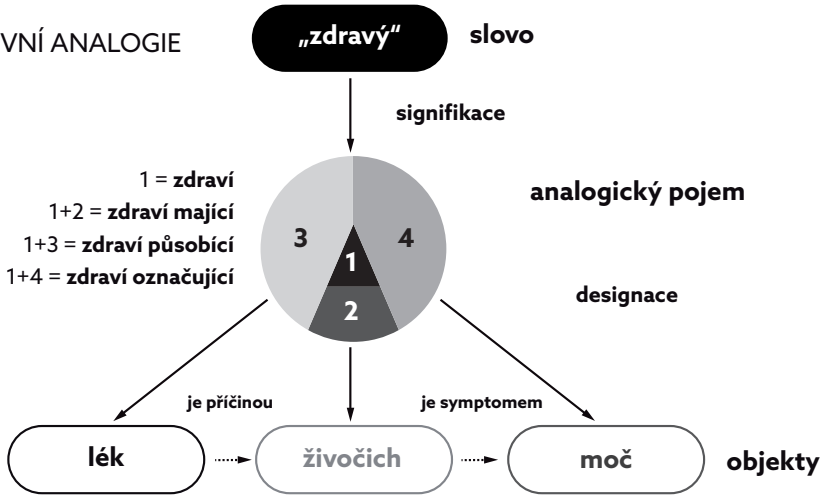
Někdy však se něco analogicky vypovídá druhým způsobem shody, když se například jméno „vidění“ vypovídá o tělesném zraku i o rozumu na základě toho, že zrak je v oku tak, jako rozum v mysli. (Užito překladu Dvořák, 2007)

Proporční neboli atributivní analogii můžeme zobrazit pomocí následujícího schématu (viz Obrázek 12).

Pojem *zdravý* tu vypovídá o třech věcech, o jedné primárně (o živočichu), o zbylých dvou sekundárně na základě jejich vztahu k věci první. Když vypovídáme „zdravý“ o léku, máme vlastně na mysli *zdraví živočichu působící*, když to tvrdíme o živočichu, myslíme *zdravý živočich*, když řekneme „zdravá“ o moči, míníme *zdravého živočicha označující*. Důležité je, že se podle některých filosofů (kupříkladu Francisca Suareze) ve všech věcech nějak vyskytuje forma spojená především s primárním denotátem, proto je jediný pojem přidělitelný třem věcem, i když každé

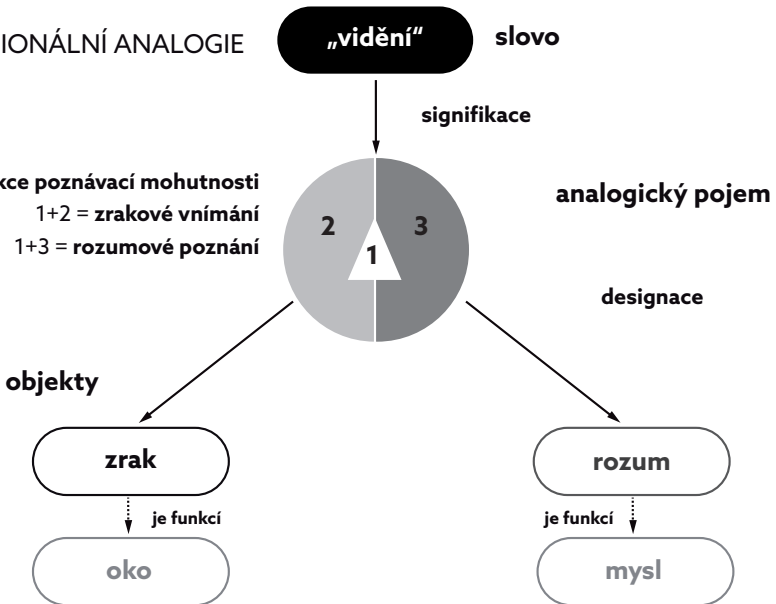

ATRIBUTIVNÍ ANALOGIE

Obrázek 12. Atributivní analogie pojmu

PROPORCIONÁLNÍ ANALOGIE

Obrázek 13. Proporcionální analogie pojmu

trochu jinak. Tak je teoreticky možno říct: „Živočich, lék a moč jsou zdraví“. Všem těmto členům se přidělí pojmově uchopená forma *zdraví*, kterou mají všechny subjekty společnou (odvozená je právě od pojmu živočicha) a každému zvlášť to, co jeho vztah ke zdraví specifikuje (mající, působící, označující), to vše pomocí jednoho *analogického pojmu* (viz Obrázek 12).

Samotní tomisté (např. Gredt, 2009) považují atributivní analogii za druh ekvivokace a vlastní analogické vypovídání podle nich probíhá pomocí analogie proporcionální, v níž je virtuálně přítomna atributivní analogie v tom smyslu, že jeden z pojmů je považován za primární. Proporcionální analogii můžeme zobrazit tímto způsobem (viz Obrázek 13).

Pojem *vidění* se tu přiděluje dvěma funkcím (zraku a rozumu) různých poznávacích orgánů (oka a myslí) na základě stejného vztahu obou ke svým orgánům. Část obsahu, kterou mají společnou (funkce orgánu) se přiděluje oběma; části, kterými se liší, jsou přidělovány každé zvlášť. Tyto části jsou protikladné (tělesný – netělesný), ale jsou obsaženy aktuálně v pojmu implicitním a konfúzním způsobem.

Vzhledem k tomu, že je těžko udržitelná Suarezova teorie o stejné formě nacházející se v léku, živočichu i moči, zatímco je zjevné, že zrak i rozum nějakou stejnou formu mají (byť jaksi „znečištěnou“ protikladnými diferencemi, budeme považovat spolu s tomisty za pravé analogické vypovídání pojmů *analogii proporcionální* a *analogii atributivní* budeme považovat za analogii vnější, a tedy za *podtyp ekvivokace*.

Nyní, když jsme stručně pojednali o problematice způsobu vypovídání, můžeme se pustit do zkoumání otázky, zda je informace *pojem* univokální či analogický, nebo zda jde jen o ekvivokální *termín*.

3.4 Je informace termín ekvivokální?

Když si namátkou projdeme pár definic pojmu informace, na první pohled by se mohlo zdát, že jde o termín vypovídající ekvivokálně. Můžeme se dočíst, že informace je

- míra odstranění neurčitosti systému (Shannon, 1998);
- vzor organizace hmoty a energie (Bates, 2006);
- omezení variety (Ashby, 1961);
- schopnost organizovat nebo v organizovaném stavu udržovat (Stonier, 2002);
- rozdíl, který produkuje rozdíl (Bateson, 2002);
- obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním (Wiener, 1948);
- lidský artefakt konstruovaný a rekonstruovaný v rámci sociálních interakcí (Cornelius, 1996);

•• METAFYZIKA

- psychofyziologický jev a proces (Cejpek, 1998);
- změna obrazu, která se objeví, když je přijata zpráva (Pratt, 1977);
- data cirkulující ve strojích (informatika);
- znakově zaznamenaný údaj o prostředí mající potenci proměnit se na poznatek (knihovnictví a informační věda);
- obsah sdělení, který je k něčemu užitečný (běžný význam).

Při bližším pohledu však vidíme, že za těmito rozličnými způsoby vymezení informace, se nachází společné jádro. Termín podle různých definic označuje jakési určování, vymezení či schopnost rozhodování, která je dána odstraněním neurčitosti.

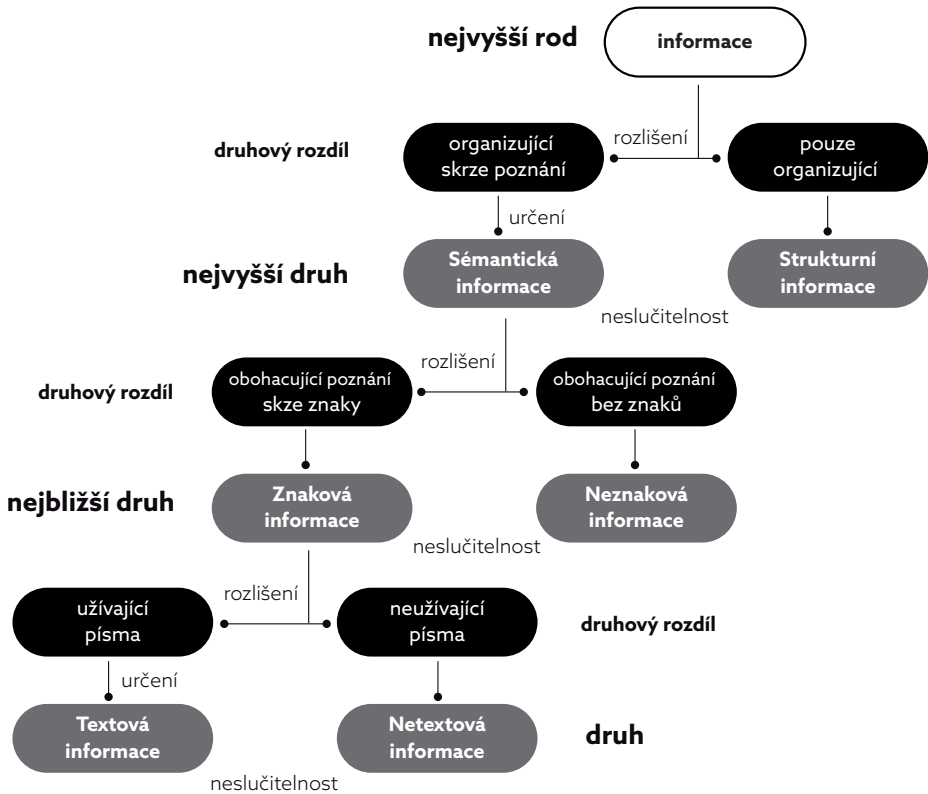
3.5 Je informace pojem univokální?

Dobře je to patrné z definice, kterou najdeme v *České terminologické databázi knihovnictví a informační vědy*, kde se píše:

V nejobecnějším slova smyslu se informac[e] chápe jako údaj o reálném prostředí, o jeho stavu a procesech v něm probíhajících. Informace snižuje nebo odstraňuje neurčitost systému (např. příjemce informace); množství informace je dáno rozdílem mezi stavem neurčitosti systému (entropie), kterou měl systém před přijetím informace a stavem neurčitosti, která se přijetím informace odstranila. V tomto smyslu může být informace považována jak za vlastnost organizované hmoty vyjadřující její hloubkovou strukturu (varietu), tak za produkt poznání fixovaný ve znakové podobě v informačních nosičích. V informační vědě a knihovnictví se informací rozumí především sdělení, komunikovatelný zpráva, který má význam pro příjemce, nebo údaj usnadňující volbu mezi alternativními rozhodovacími možnostmi. Významné pro informační vědu je také pojetí informace jako psychofyziologického jevu a procesu, tedy jako součásti lidského vědomí (např. N. Wiener definuje informaci jako „obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním“). V exaktní vědě se např. za informaci považuje sdělení, které vyhovuje přísným kritériím logiky či příslušné vědy. V ekonomické vědě se informací rozumí sdělení, jehož výsledkem může být zisk nebo užitok. V oblasti výpočetní techniky se za informaci považuje kvantitativní vyjádření obsahu zprávy. Za jednotku informace se ve výpočetní technice považuje rozhodnutí mezi dvěma alternativami (0, 1) a vyjadřuje se jednotkou nazvanou bit. (Národní knihovna, 2013)

Vidíme, že v textu je většina rozdílných definic uvedených v předchozí kapitole elegantně spojena a zastřešena významem, kterým je snížení neurčitosti systému. Jde tedy o nějaký princip, který něco jsoícího určuje a vymezuje (tj. snižuje jeho neurčitost), ať už jde o systém, který má vědomí nebo ne.

Z tohoto pohledu by se informace mohla jevit jako rodový pojem, který může být univokálně přidělen jednotlivým druhům. To si můžeme zobrazit pomocí známého Porfyriova stromu.¹⁵

Obrázek 14. Univokální klasifikace pojmu informace pomocí Porfyriova stromu

Přítom tento strom není jen jakousi konvenčně ustanovenou pomůckou, ale má svou oporu v metafyzice. Náš strom typů informace totiž přibližně kopíruje klasické aristotelské dělení substancí směřující až k člověku.

Pokud opomineme rozlišení substancí na tělesné a netělesné, tak druhým nejvyšším rozlišením je dělení tělesného na živé a neživé. Vše, co je jsoucí, je nějak určováno, ne vše jsoucí však je určováno skrze vlastní poznání. To četní filosofové (kupříkladu Šmajš, 2001) přiznávají až živým organismům. Z toho-

¹⁵ Určování pomocí binárních opozic (bitů) na Porfyriově stromu si všimá Ján Pavlík (2004).

Obrázek 15. Porfyriův strom

to pohledu dělení na živé a neživé odpovídá dělení informace na *sémantickou* a *strukturní*.¹⁶

Dalším dělením je třídění živých organismů na ty, které mají smyslové poznání, a na ty, které jím nedisponují. Smyslové poznání je však podmínkou pro to, aby bylo možné užívat a rozeznávat znaky. Je zřejmé, že v říši zvířat se znaků užívá, i když jde o kódy, které nevznikají na základě konvence, ale jsou dány instinktivně. Dělení sémantické informace na *znakovou* a *neznakovou* tedy odpovídá dělení živých tvorů na ty, kteří užívají smyslů (živočichy), a ty, kteří nikoliv (rostliny).

A nakonec se rozlišují smysloví živočichové na ty, kteří mají rozum, a na ty, kteří ne. Živočichem rozumným je pak člověk. Rozumnost člověka spočívá v jeho schopnosti tvořit abstraktní pojmy na základě poznání skutečnosti a operovat s nimi. Smyslově reprezentovat pojmy a v komunikaci je sdělovat je schopen jen flexibilní znakový systém, kterým je přirozený jazyk. K uchování znaků přirozeného jazyka pak slouží písmo. Z tohoto hlediska odpovídá dělení živočichů na rozumné a nerozumné dělení informace na *textovou* a *netextovou*.

Takováto univokální klasifikace informace vypadá velmi elegantně, ale – žel – není možná z toho důvodu, že informaci nelze považovat za rod. Tohoto faktu si všímá Pavel Trejbal, který píše:

Formální struktura definice by měla zahrnovat nejbližší vyšší rod (genus proximum) a druhový rozdíl (differentia specifica) definovaného pojmu. Jak však vidíme, veškeré zmíněné definice se lišily nejen v druhovém rozdílu, ale dokonce v samotném rodě, což je na první pohled zarážející (jednou byl tímto rodem znakový projev, příště míra neuspořádanosti a nakonec diference). Z toho vyplývá, že buď je tento pojem natolik abstraktní, že již nelze nalézt nejbližší vyšší rod (jako je tomu například s pojmem „bytí“), nebo že naše neúspěšné snažení má původ v samotné neuchopitelnosti informace našimi současnými pojmovými nástroji. (Trejbal, 2009)

Nejde o jsoucno, ale o princip jsoucna, což je implicitně obsaženo v definicích jako „omezení variety“ či „odstranění neurčitosti“. Být určitým však musí být každé jsoucno. To znamená, že informaci můžeme považovat za princip vztahující se ke jsocnu jako jsocnu. Explicitně informaci za princip jsoucna považuje Stonier (2002), který chápe informaci vedle hmoty a energie jako stavební prvek vesmíru.

---

16 Je sice možné se přit, zda i rostliny poznávají, ale to je spíše spor o termín „poznání“. Ti, kteří považují za poznání i čtení vlastního genetického kódu a schopnost adaptace na prostředí, připisují pochopitelně poznání i rostlinám.

3.6 Proč je informace pojem analogický?

Pojem jsoucno však transcenduje nejvyšší rody, protože se vypovídá o všem, co je nebo může být, tedy napříč nejvyššími rody. Principy jsoucna konstituují jsoucno. Je-li informace principem jsoucna, pak společně s pojmem jsoucna přesahuje všechny kategorie, tj. nejvyšší rody. Avšak univokálně je možné pojmy vypovídat pouze uvnitř kategorií, protože pojem přesahující kategorie v sobě musí obsahovat difference, kterými se kategorie od sebe liší, proto jej není v jednotlivých kategoriích možno přidělovat jednoznačně. Naopak rodové pojmy v sobě difference neobsahují, protože rod je vůči druhu v potenci a difference je to, co jej aktualizuje – takže rod s diferencí už není rod, ale druh. Pod pojem jsoucno je však nutné zahrnout i jednotlivé difference, protože i ony jsou jsoucny. Jsoucno se tedy nevypovídá univokálně. Avšak nevypovídá se ani ekvivokálně, protože jinak by šlo o termín, kterým by se vše jsoucí nesjednocovalo, bylo by to pouhé prázdné slovo. Jsoucno se tedy vypovídá analogicky společně se svými principy (viz Aristotelés, 2003; Fuchs, 2004). Tedy informace je *analogický pojem*.

Nejvyššími rody jsou tzv. kategorie. Dvě základní kategorie, pod které lze vše jsoucí shrnout, jsou *substance* (podstata) a *akcident* (případek).¹⁷

Substanci charakterizuje to, že je sama v sobě (*in se*) a skrze sebe (*per se*) – je na nic jiného neredukovatelným základem (Porfyriův strom, o němž jsme se zmínili, se týkal právě kategorie substance). Substance je odlišná od všeho ostatního a je nedělitelná, aniž by došlo k jejímu zániku. Substancí je kupříkladu člověk.

Druhou kategorií je akcident, který je charakterizován tím, že se nachází v něčem jiném (*in alio*) a skrze toto jiné má bytí. Akcident se nachází buď přímo na substanci, či na jiném akcidentu – posledním základem akcidentu je právě substance. Akcidentem je kupříkladu *být moudrý*. Jde o něco, co nemá samostatné bytí, ale je modifikací bytí jiného – modifikací substance. Případek *moudrý* se nachází kupříkladu na člověku jako jeho nahodilá vlastnost.

Jsoucno o substanci a akcidentu vypovídá podobně jako *vidění* o zraku a o rozumu – substance se má ke svému bytí (v sobě) jako akcident ke svému bytí (v jiném). Avšak vypovídá-li se tak jsoucno, vypovídá se tak spolu s ním i jeho princip – informace.

Je-li informace organizující princip jsoucna a nejvyššími kategoriemi jsoucna jsou substance a akcident, pak informace v jednom případě je výrazem omezení variety hmoty, díky které je substance tím, čím je, v druhém je výrazem určení samotné substance, skrze které náleží substanci jisté akcidenty.

---

17 Ve skutečnosti akcident není kategorií, ale analogickým pojmem, který sdružuje několik (v aristotelském pojetí 9) kategorií. Zásadní dělící linie mezi kategoriemi však vede mezi substancí a akcidenty. V naší práci akcentujeme tuto distinkci, a proto nazýváme akcident kategorií, ačkoliv víme, že jde o pojem sdružující více kategorií.

Uvedme trochu nepřesný,¹⁸ ale pro objasnění snad užitečný příklad. Konkrétní genetický kód určuje člověka po jeho tělesné stránce. Jelikož je člověk jedinou substancí tělesně duchovou, můžeme s trochou nadsázky tvrdit, že se tento kód spolupodílí na uchování integrity člověka jako substance – individua. Náleží tedy k informaci konstituující substanci. Bez genetického kódu se člověk neobejde.

Naopak nějaký poznatek o skutečnosti, který člověk získává a uchovává ve své paměti, jej sice také nějak určuje, ale není pro jeho identitu nezbytně nutný. Je něčím, co mu náleží, ale neurčuje jej to v jeho samotném bytí. Aby člověk nějaký poznatek mohl mít, musí však mít smysly, mozek atd., a to konstituoval právě genetický kód. Poznatek je tedy akcident, který předpokládá plně určenou substanci a nachází se na ní jako na svém nositeli.

Informaci tedy můžeme dělit v souladu s nejvyššími kategoriemi na *substanciální* a *akcidentální*.

Nicméně je tu jistý rozdíl. Zatímco substance je primární vůči akcidentu na *ontologické* i *epistemologické* rovině (nejprve je něco něčím a pak to má nějakou jakost, nejprve se ptáme, co něco je a pak teprve, jaké to je), informace substanciální sice předchází informaci akcidentální v řádu bytí, v řádu poznání však byl pojem informace poprvé precizován na základě *akcidentu kvantity*, čímž vznikla tzv. *matematická teorie informace*. Pojem informace se pak šířil do dalších oblastí právě díky této teorii, takže můžeme říct, že informace akcidentální, konkrétně kvantitativní, předchází pojmu substanciální informace z epistemologického hlediska. Navíc ze samotných definic informace je zřejmé, že pojem informace je nějak k poznání vztahován. Spojovat jej i se skutečnostmi, kde o poznání ve vlastním slova smyslu nejde, můžeme právě díky tomu, že jde o pojem analogický. Podobně můžeme hovořit o informaci substanciální či kvalitativní s tím, že primárně je informace pojem spjatý s akcidentem kvantity, popřípadě s akcidentem činnosti spjaté s kvantitou.

3.7 Závěr

V předchozí kapitole jsme dospěli k závěru, že informace je transcendentální pojem. V této kapitole jsme se zaměřili na otázku, jaký má transcendentální pojem, jakým je pojem jsoucna či pojem informace charakter. Probrali jsme všechny tři možnosti, které existují, a pokusili jsme se zjistit, zda je informace univokálním, ekvivokálním či analogickým pojmem. Na základě zkoumání jsme dospěli k závěru, že informace je pojmem analogickým.

¹⁸ Příklad je nepřesný proto, že genetický kód není substanciální forma věci. Maximálně se dá chápat jako jeden z jejích projevů.